

IN MEMORIAM: SALVATORE VENOSI 1938 - 1996

Irena Šumi

Na dan devetnajstega septembra lani me je na študijskem bivanju v tujini, v Oslu na Norveškem, doletela vest: istega dne popoldne je nenadoma umrl moj prijatelj in dolgoletni najožji sodelavec, Salvatore Venosi. Vest je prišla pozno ponoči, ko sem se bila ravno z zadnjim vlakom vrnila v svoje domovanje v študentskem naselju z Inštituta za mednarodne zadeve (NUPI), kjer sem gostovala kot raziskovalka. Telefon je zvonil, ko sem še odklepala vrata stanovanja, in kot se nam dogaja ob pretresu, ki je prevelik in prehiter, da bi ga mogli duševno obvladati, so mi tisti trenutki ostali kakor vžgani v spomin v nekakšnem počasnem in obrnjenem posnetku: zdi se mi, da sem vedela, še preden je skupni prijatelj Darko Bratina, sam ves pretresen, mogel kaj izreči. Do zore sem posedala po stanovanju in misli so se mi venomer v krogu vračale k eni sami stvari: tistega jutra bi moral Salvatore poklicati, saj me je klical vsak drugi dan, pa ni. Receptorka Eli na inštitutu je dobro vedela za ta urnik, saj mi je tistega jutra takoj rekla, ko sem prišla, ne, danes pa še ni klical. Ob omembi "Herr Salvatoreja" se ji je vedno kar samo smejalo, saj si je vsakič vzel kako minuto, da jo je v svoji narečno zarobljeni nemščini povprašal za vreme in počutje in včasih razdril kako šalo.

Dva dni zatem sem že bila doma, da prijatelju izkažem zadnjo ljubezen: z družino smo uredili potrebno in pripravili Salvatorejevo starodavno hišico v Žabnicah za njegov zadnji kratki prihod domov. Posihmal je hiša, ki jo je imel Salvatore tako rad in ki je bila meni tako domača, sama in zaprta, Salvatorjev grob pa je le slabih dvesto metrov pod njo, na malem pokopališču ob žabniški cerkvi, ki je ob zgodnjem dolinskem mraku vselej osvetljeno z močno, toplo lučjo reflektorjev in okrašeno z migotanjem stotin drobnih lučic. Še vedno, kakor vseh deset let nazaj, sem vsak teden tam zaradi dela, ki sva ga tedaj skupaj začela, in vsakokrat sem zadovoljna, da Salvatore leži tam, kjer hiša, v kateri se je rodil, bedi nad njim. Salvatore je svojo dolino ljubil s strastjo; čeprav je njene načine in zgodbe in svoje lastno življenje notraj njih popolnoma razumel skozi izdelano intelektualno distanco, je svojo osebnost vendarle vedno bolj vpenjal v dolinske vzorce. Prenekateri površen znanec ga je nemara imel za pravega pravca tega starosvetnega dolinskega medveda; meni pa se je njegovo življenje kazalo kot venomer skrbno reflektirana študija samega sebe, bližnjega in mnogoterih pomenov, s kakršnimi se življenje razkriva le ljudem, nesprijaznjenim s samoumevnostmi. Pod privajeno šegavo robotostjo je skrival mnoge reči, ki jih je razgaljal le hudo redko in bežno in ne prav rad: svoje kaj trdo medvojno zgodnje otroštvo v hiši, ki je bila preprihana z bridkostjo; rane, ki jih je pustila trda in čustveno travmatična katoliška vzgoja v mladosti; svojo globoko, otroško, za vselej začaranost z ljudsko vernostjo, ki ga v dolini zaznamuje božjepotništvo k višarski Mariji; svojo mladostno odpoved duhovskemu stanu; in nenazadnje odločitev, ki ga je izpeljala iz relativnega udobja elitnih zamejskih

intelektualnih krogov v Trstu in Gorici, da bo profesionalno deloval doma, med svojimi dolinci. Kot politik in strokovnjak si je s tem izbral kaj trdo pot, toda niti za trenutek si ni dopustil kakega samopoveličevanja ali hvalisanja glede tega. Iz teh osebnostnih bojev je Salvatore izšel kot človek s polnim samopoznavanjem brez zagrenjenosti, ki se je sebi in svetu notranje smehljal. S preprostostjo modreca je stregel tudi svoji naravni nagnjenosti k samotnosti, ko se je držal tradicionalnega dolinskega kmečkega življenja: ure dolgo se je zaposloval z urejanjem svojega vrta, s pripravo in sečnjo drv, z negovanjem hiše in svoje v živo skalo klesane kleti, ki je tako slovela med prijatelji, kolegi in znanci. Močno je cenil status trdnega in skrbnega gospodarja, ki ga je užival v dolini, toda za gromkim, odrezavim, košatim nastopom očaka je skrival deško občutljivost in iskrivo intelektualno hudomušnost.

Slednji je Salvatore stregel tudi s svojimi svetovljskimi pohajanji. Že kot mlad človek je prepotoval dobršen del Balkana in tedanjega evropskega Vzhoda. Kar nekajkrat letno je znal nenadoma izginiti za kak teden v Rim ali v Francijo; toda od vseh mnogih destinacij se mu je najbolj priljubil Izrael, kamor je od leta 1988 potoval večkrat. Tudi sama sem ga spoznala na eni takih poti, na Ciper, ko se je pridružil ek-skurziji Inštituta za narodnostna vprašanja. Tedaj sem komaj nastopila službovanje v inštitutu, toda še pred povratkom v Ljubljano je bilo sklenjeno, da prevzamem tečaj slovenskega jezika v dolini. Kot antropologinji se mi je tako delo kazalo kot vhod v terensko delo, ki je za nas enega obvezno; v skoraj polnih desetih letih je najino skupno delo dejansko obrodilo mnogotere in začetkoma gotovo tudi nepričakovane rezultate.

Kot vsak manjšinski delavec je bil Salvatore namreč razpet med dva pola v razumevanju in interpretiranju dolinske situacije: kot domačin je imel globok posluš za vsa nasprotja in sestavljenost človeške situacije v zgodovinsko, kulturno in jezikovno tako specifičnem okolju, kot je Kanalska dolina, na drugi strani pa se je zahtevala apriorna zavezanost kalupni manjšinskosti, ki jo je tedaj kot danes obvladovalo ideološko nacionalno slovenstvo; s pojmovnim aparatom, ki ga ta ponuja,

pa analitsko ni bilo kaj početi. V ruralnem in marginalnem okolju ni mogoče živeti reprezentančnosti, ki je značilna za velike urbane manjšinske centre: v Kanalski dolini manifestativnega slovenskega nacionalizma ni bilo mogoče uprizarjati, ker kratkomalo ni imelo ciljnega občinstva. Stvari sva se lotila raziskovalno in že leta 1990¹ sva lahko poročala o specifičnem umeščanju kulturnih potez, ki se v dolinskem razumevanju vežejo na slovenstvo, in o posebnem položaju slovenskih kodov v dolini. Ta študija je imela močno sočasno koroboracijo: ameriški kolega Robert Minnich je s svojimi študijami močno pripomogel k oblikovanju stališč, ki so posihmal vodila naše delovanje v dolini.

Predvsem smo se v svojem delu povsem odrekli vsakršnemu ideologiziranju; spoznali smo, da kategorije, kot so "narodna zavest", "slovenstvo", "asimilacija" zunaj političnega in ideološkega govora kratkomalo nič ne pomenijo - vsekakor z njimi ni mogoče presojudati resničnih ljudi in resničnih situacij, in na podlagi takih gledanj ni mogoče nič ukreniti. Odrekli smo se predstavi, da je "delo z manjšino" nekakšen Čedermacov posel, prosvetljevanje, in popolnoma odrekli preproščini narodobudnih cil-

¹ Irena Šumi, Salvatore Venosi. Tečaj slovenskega knjižnega jezika v Kanalski dolini 1987 - 1990. Trst: SLORI.

jev. V raziskovalnem delu je bil naš cilj izvedeti, kako ljudje svojo sestavljeno kulturno in jezikovno situacijo sami dojemajo, kakšnih zvez, naj rečem tako, s formaliziranim slovenstvom, jezikom, kulturo si želijo in kakšno mesto želijo tem znanjem najti v svojem vsakdanjiku. Takšno delo v Kanalski dolini je potekalo predvsem v okviru lokalnega sedeža SLORI, ki ga je vodil Salvatore Venosi, in v okviru Slovenskega kulturnega društva Planika, ki je bilo ustanovljeno leta 1993. Prav v letošnjem letu smo delovanje v društvu povezali v nov Slovenski kulturni center Planika, v sestavu katerega je tudi Knjižnica Salvatoreja Venosija.

Raziskovalno delo je potekalo po več tematikah in bilo je mnogo dogodkov in mejnikov; naj jih naštejemo le nekaj. Salvatore je vse življenje intenzivno preučeval dolinski dialekt, ki ga je ljubil in virtuožno govoril; sam se je že v sedemdesetih in osemdesetih ukvarjal z zgodovino cerkvenih ustanov in slovenskega šolstva; slednjo tematiko sva s skupaj lahko strnila tudi v nedavno knjižno publikacijo, ki jo je izdal Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček v Trstu.² Sedež SLORI je koordiniral tudi pomembni mednarodni dogodek v oktobru 1995, ko so se sešli predstavniki vseh treh manjšinskih skupnosti v dolini, furlanske, nemške in slovenske, raziskovalci doline iz Avstrije, Italije, Slovenije in ZDA, in ugledni tuji gostje, preučevalci etničnosti.³ S pravico torej lahko trdimo, da je bila v Kanalski dolini vzpostavljena pomembna raziskovalna tradicija znotraj slovenskih etničnih študij, in da je bil primer doline na najboljši način internacionaliziran. Danes situacijo v Kanalski dolini, ki je vsekakor drobna evropska posebnost, poznajo širom strokovne javnosti v Evropi. Vse to pa je bilo mogoče zaradi že orisanega, drugačnega načina "dela z manjšino", ki je iskal predvsem avtentičnih stališč in potreb domačinov brez kake nacionalistične teleologije.

Slovenski kulturni center Planika je ob zadnjem Dnevu slovenske kulture v Kanalski dolini februarja letos predstavil tudi drobno knjižico, posvečeno spominom na Salvatoreja. Prinaša tudi njegovo raziskovalno bibliografijo in oris politične kariere. Naj sklenem s Salvatorejevo besedo, ki so jo člani Središča izbrali za moto knjižice: slovenstvo je v dolini zdaj moč le z mesom vred iztrgati. Salvatorejevega spomina pa nam ne more iztrgati prav nič.

² Irena Šumi in Salvatore Venosi: Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes. Trst 1995: Virgil Šček.

³ Irena Šumi in Salvatore Venosi (ur): Večjezičnost na evropskih mejah. Primer Kanalske doline/Multilingualism on European Borders. The Case of Valcanale. Kanalska dolina 1996: SLORI - sedež Kanalska dolina.